

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การขยายอำนาจของชนชั้นปกครอง โดยปกติมักจะกระทำผ่านวิธีการทางการเมืองซึ่งอาจถูกท้าทายจากกลุ่มอื่นๆ ที่มีอุดมการณ์แตกต่างได้ง่าย ดังนั้นขณะที่ชนชั้นปกครองพยายามสร้างความชอบธรรมทางการเมือง จึงจำเป็นต้องพยายามสร้างความชอบธรรมทางด้านอื่นควบคู่ไปด้วย ดังแนวคิดของ Antonio Gramsci (1891-1937) ที่ว่าการสร้างความชอบธรรมนั้นสามารถทำได้โดยการพยายามครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ (Hegemony) เพื่อให้ทุกกลุ่ม ทุกชนชั้น ยินยอมพร้อมใจกับอุดมการณ์ของชนชั้นตนเองผ่านการครอบครองความเป็นใหญ่ใน 2 มิติ คือ การครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์การเมือง และการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรม (Antonio Gramsci อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2544: 120-121) ทั้งนี้กลุ่มชนชั้นปกครองที่ต้องการครอบครองความเป็นใหญ่เหนือกลุ่มอื่นจะต้องกระทำการครอบครองความเป็นใหญ่ทางวัฒนธรรมควบคู่กับการครอบครองความเป็นใหญ่ทางการเมือง เช่น การกำหนดรูปแบบการแต่งกายประจำชาติ การกำหนดเพลงประจำชาติ หรือการกำหนดให้พูดภาษาเดียวกัน ถือเป็นความพยายามที่จะตั้ง “มาตรฐานเดียว” ในสังคม และทำให้คนอื่น “ไม่ได้มาตรฐาน” ไม่มีศักดิ์ศรีของตนเองและอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่า ซึ่งในกระบวนการดังกล่าว “สื่อ” ถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างภาพแทนความจริง เพื่อก่อให้เกิดความเห็นชอบและความยินยอมพร้อมใจในอำนาจความชอบธรรมของการปกครอง การครอบครองอำนาจจึงจะเบ็ดเสร็จ สมบูรณ์ และยั่งยืน

นักวิชาการสำนักการครอบงำทางวัฒนธรรม กล่าวว่า เดิมการขยายอาณานิคมของจักรวรรดินิยมนับตั้งแต่โรมันมาจนถึงสเปนและอังกฤษเป็นการสร้างความชอบธรรมโดยใช้กำลังทหารและอาวุธสงครามเป็นหลัก แต่ในยุคจักรวรรดินิยมรุ่นใหม่เช่นอเมริกาได้เปลี่ยนมาใช้กำลังด้านเศรษฐกิจและอาวุธด้านข่าวสารเป็นเครื่องมือ โดยเป้าหมายของการยึดกุมเปลี่ยนจากการครอบครองพื้นที่ทางภูมิศาสตร์มาเป็นการครอบครองพื้นที่ทางวัฒนธรรมและจิตสำนึกของประชาชนให้วัฒนธรรมทั่วโลกมีรูปแบบเดียวกันทั้งหมด (Standardization) แทน (กาญจนา แก้วเทพ อ้างในพิทยา ว่องกุล, 2541: 165-166) ดังกรณีตัวอย่างของการพยายามครอบครองอุดมการณ์วัฒนธรรมควบคู่กับการครอบครองอุดมการณ์การเมืองที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ กรณีที่เบนิโต มุสโสลินี (Benito Mussolini) ผู้นำขบวนการฟาสซิสต์ของประเทศอิตาลีได้ใช้

ยุทธศาสตร์การเรียกร้องพลังสนับสนุนจากมวลชนผ่านกลไกต่างๆ ตั้งแต่ภายในโรงงาน ไปจนถึงครอบครัว โรงเรียน ศาสนา และอื่นๆ รวมไปถึงการสื่อสารและวัฒนธรรม ทำให้ขบวนการฟาสซิสต์ของมูสโสลินีได้รับการระดมเสียงสนับสนุนจากทั้งชาวนาและกรรมกรอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นฐานอำนาจทางการเมืองที่สำคัญของมูสโสลินี ทั้งที่ชาวนาเหล่านี้น่าจะมีผลประโยชน์ร่วมกับชนชั้นกรรมาชีพ (สหภาพแรงงาน trade union) มากกว่า แต่ด้วยกระบวนการปลุกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวกลับทำให้ชาวนาและกรรมกรมีจิตสำนึกที่ไม่เข้าข้างคนงานแต่กลับไปสนับสนุนฝ่ายรัฐบาล หรือกรณีของเหมาเจ๋อตุง (Mao Tse-tung) ผู้นำทางการเมืองของประเทศจีน ที่นอกจากจะใช้กำลังทางทหารปฏิบัติการปกครองเพื่อสร้างจุดร่วมของอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างแล้ว ยังได้พยายามสร้างให้ประชาชนชาวจีนร่วมอุดมการณ์วัฒนธรรมเดียวกันผ่านแนวคิดชาตินิยม เพื่อความยินยอมพร้อมใจในอำนาจการปกครองเช่นกัน

การครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรมดังกล่าว อันได้แก่ การกำหนดภาษาทางการที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร การสร้างรูปแบบการแต่งกายของชาติ การกำหนดรูปแบบการรับประทานอาหาร เป็นต้น มักก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน ตามทัศนะของ Antonio Gramsci (Antonio Gramsci อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2544: 120-121) เห็นว่ากระบวนการครอบครองความเป็นใหญ่นั้นไม่เคยทำงานได้สำเร็จอย่างสมบูรณ์แบบ เพราะหาที่ใดมีการครอบงำที่นั่นย่อมมีการต่อต้านอยู่เสมอ ซึ่ง Antonio Gramsci เรียกกระบวนการนี้ว่าเป็น “การต่อรอง” (negotiation) ระหว่างวัฒนธรรมของชนชั้นปกครองกับประชาชนกลุ่มต่างๆ “การต่อรอง” จึงถือเป็นเหรียญอีกด้านหนึ่งของ “การครอบงำ” ที่จะเกิดขึ้นควบคู่กันเสมอ

ดังกรณี ประเทศแคนาดาที่หลังจากถูกวัฒนธรรมตะวันตกครอบงำผ่านภาพยนตร์ฮอลลีวูด (Hollywood) แคนาดาได้ออกมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนหันมาดูภาพยนตร์ที่ผลิตและแสดงโดยชาวแคนาดาเอง ภายใต้นโยบาย “Canadianization” จนกระทั่งสามารถลดทอนอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่นำเข้ามาพร้อมกับสื่อภาพยนตร์ได้ หรือกรณีประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เกิดปัญหาการครอบงำวัฒนธรรมจากการไหลทะลักหรือการผูกขาดของสื่อมวลชนตะวันตก ส่งผลให้ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พยายามก่อตั้งสถาบันและองค์กรต่างๆ ในระดับภูมิภาค ทำข้อตกลงในกิจกรรมต่างๆ ที่มีเป้าหมายจะถ่วงดุลการไหลทะลักหรือการผูกขาดของสื่อมวลชนตะวันตก เช่น การแลกเปลี่ยนข่าวสารและสารคดีกัน การช่วยฝึกอบรมนักสื่อมวลชนท้องถิ่นเพื่อยกระดับคุณภาพของการทำรายการ ความเข้มแข็งของสื่อมวลชนดังกล่าวส่งผลให้โอกาสในการครอบงำของวัฒนธรรมตะวันตกผ่านสื่อมวลชนมีน้อยลง วัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเข้มแข็งมากขึ้น และกรณีของประเทศฮ่องกงที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1840 ฮ่องกงกลายเป็นแหล่งรองรับวัฒนธรรมของสื่อมวลชนตะวันตกจนกระทั่ง

ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1960-1970 ภาพยนตร์ของอเมริกาได้รับความนิยมอย่างสูงในฮ่องกง แต่ในช่วงเวลาต่อมาบริษัทสร้างภาพยนตร์ในฮ่องกงได้เริ่มเลียนแบบเทคนิคบางอย่างของตะวันตก ทว่าใช้ตัวละครที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง (นักสู้แบบกังฟูและมวยจีน) เช่น บรูซ ลี (Bruce Lee) และนำเอาความคิดความเชื่อของคนจีนประกอบไปกับเนื้อหาละครจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่นเดียวกับการผสมผสานการดัดแปลงทำนองเพลงของตะวันตกนำมาใส่เนื้อร้องจีน วัฒนธรรมจีนจึงมีพื้นที่ในการแสดงออกมากขึ้นเมื่อเทียบกับวัฒนธรรมตะวันตก (กาญจนา แก้วเทพ อางจากพิทยา ว่องกุล, 2541: 169-170) ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นวิธีการต่อรองทางอุดมการณ์ วัฒนธรรมที่มักจะเกิดขึ้นควบคู่กับการครอบครองอุดมการณ์วัฒนธรรมในสังคมต่างๆ เสมอ โดยมีสื่อเป็นกลไกสำคัญอย่างยิ่งของขบวนการดังกล่าว

การครอบงำทางการเมืองและการครอบงำทางวัฒนธรรมในรัฐชาติไทยเกิดจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เริ่มมีการล่าอาณานิคมของตะวันตกและการต่อต้านส่วนกลางจากกลุ่มต่างๆ ในสังคม ส่งผลให้ชนชั้นปกครองของรัฐชาติไทยเกิดความหวั่นเกรงในฐานอำนาจการปกครองจนต้องพยายามสร้างความชอบธรรมเพื่อดำรงรักษาอำนาจของชนชั้นให้มั่นคงที่สุด การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 3 ประการที่เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ได้แก่ ประการแรก การปฏิรูประบบราชการในแบบตะวันตก ประการที่สอง การรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางโดยการลิดรอนหรือยกเลิกอำนาจของเจ้าเมืองและเจ้าหน้าทีในเขตหัวเมืองและเมืองขึ้น รวมทั้งจัดระบบสายงานบังคับบัญชาใหม่ และประการสุดท้าย การเพิ่มจำนวนบุคลากรในหน่วยราชการต่างๆ (ชเนศวร์ เจริญเมือง , 2544: 23) การปรับเปลี่ยนดังกล่าวนับเป็นความพยายามของรัฐไทยในการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์การเมือง

อย่างไรก็ตามการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์การเมืองของรัฐชาติไทย ยังคงมีปัญหาในแง่ของการสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจการปกครองอยู่มาก รัฐชาติไทยในขณะนั้นจึงยังขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในเชิงการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในแง่ของจิตสำนึกที่คนทั้งหมดในรัฐจะรู้สึกว่าคุณสมบัติและอุดมการณ์ร่วมกัน (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545: 35) เห็นได้จากปฏิกิริยาต่อต้านรัฐบาลกลาง ซึ่งมีขึ้นเป็นระยะๆ คือ กบฏผู้มีบุญภาคอีสานในปลายปี พ.ศ. 2442 กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ในปี พ.ศ. 2445 กบฏพระยาแรกเจ็ดหัวเมืองในปลายปี พ.ศ. 2445 และกรณีกบฏ ร.ศ. 130 แสดงให้เห็นว่าการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์การเมืองเพียงด้านเดียวนั้น ไม่สามารถสร้างความชอบธรรมในอำนาจการปกครองให้กับชนชั้นปกครองในรัฐชาติไทยได้อย่างสมบูรณ์

การพยายามครอบครองความเป็นใหญ่ทางวัฒนธรรมของรัฐชาติไทยควบคู่กับการครอบครองความเป็นใหญ่ทางการเมือง ด้วยการสร้างมาตรฐานให้วัฒนธรรมไทยกลางกลายเป็น

วัฒนธรรมเดียวที่ได้มาตรฐานในสังคมผ่านกลไกต่างๆ โดยเฉพาะกลไกการสื่อสารจึงเกิดขึ้น โดยกลุ่มอนุรักษ์นิยมในสังคม ได้แก่ กลุ่มชนชั้นสูง กลุ่มข้าราชการ กลุ่มนักการเมือง กลุ่มทหาร และกลุ่มสื่อมวลชน พยายามผลิตซ้ำวาทกรรมกระแสหลัก สร้างความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของความเป็นไทย กำหนดจินตภาพเกี่ยวกับตัวตนของ “คนไทย” “เมืองไทย” และ “ลักษณะของความเป็นไทย” สร้างคำอธิบายว่า เราคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร มีลักษณะวัฒนธรรมประจำเฉพาะแบบอย่างไร ซึ่งจินตภาพเหล่านี้ทำให้เกิดการสร้างภาพแทนความจริง (representation) ขึ้นมาเพื่อตอบสนองบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในยุคสมัยนั้น โดยอาศัยการสื่อสารผ่านข้อเขียนและสื่ออื่นๆ (โสภา ชานะมูล, 2550: 163) กำเนิดวัฒนธรรมไทยในด้านต่างๆ จึงเกิดขึ้น อาทิ การแต่งกายชุดไทย การกำหนดแบบแผนการรับประทานอาหารแบบตะวันตก และการนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ทั้งนี้กระบวนการครอบครองอุดมการณ์วัฒนธรรมดังกล่าวเริ่มปรากฏชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ที่รัฐชาติไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและพยายามสร้างวัฒนธรรมไทยให้เป็นมาตรฐานของสังคมผ่านกลไกการเมือง การปกครอง การศึกษา และด้านศาสนา จนกระทั่งประสบความสำเร็จอย่างมากในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงครามที่รัฐชาติไทยพยายามครอบงำวัฒนธรรม โดยใช้สื่อสารมวลชนที่รัฐควบคุมแทบทั้งหมด ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ (โทรทัศน์ยังไม่มี) ในยุคนี้อุดมการณ์วัฒนธรรมไทยถูกนิยามให้จำกัดอยู่เฉพาะคนที่พูดภาษาไทยเท่านั้น (วรคุณย์ ตูลารักษ์ณ์ อ่างในพิทยา ว่องกุล, 2541: 30)

กลุ่มชนชั้นปกครองพยายามอย่างยิ่งที่จะยกฐานะภาษาไทยกลางให้สูงกว่าภาษาไทยถิ่นอื่นๆ ผ่านกลไกต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้รัฐไทยเดิมที่เป็นดินแดนพหุนิยม ภายในรัฐมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาษา ได้แก่ วัฒนธรรมภาษาของกลุ่มคนลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัฒนธรรมภาษาของกลุ่มคนเมืองในภาคเหนือตอนบน (หมายรวมถึงกลุ่มไทยอง - ไทลื้อ และไทเงิน) วัฒนธรรมภาษาของกลุ่มคนที่มิเชื่อสาขมลายูในบริเวณสี่จังหวัดภาคใต้ กลายเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมภาษาไทยกลางเป็นวัฒนธรรมหลักของสังคมเพียงภาษาเดียว อย่างไรก็ตามความพยายามครอบครองความเป็นใหญ่ทางวัฒนธรรมภาษาของประเทศไทยนี้ส่งผลต่อกลุ่มวัฒนธรรมภาษาย่อยในสังคมแตกต่างกัน กล่าวคือ นโยบายการศึกษาและการพัฒนาสื่อสมัยใหม่ ส่งผลให้คนอีสาน คนเหนือ และคนใต้ยอมรับวัฒนธรรมภาษาไทยกลางและละเลยวัฒนธรรมภาษาถิ่น สาเหตุเพราะวัฒนธรรมภาษาไทยกลางให้อำนาจแก่พวกเขาในการเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ของรัฐมากกว่าภาษาถิ่น แตกต่างจากชาวมลายูซึ่งเป็นพลเมืองของรัฐชาติไทยในภาคใต้ ภาษามลายูไม่ได้ถูกรอบงำจากกระบวนการดังกล่าว เพราะภาษาไทยไม่สามารถให้อำนาจในการเข้าถึงสวัสดิการด้านการศึกษา การสาธารณสุข หรือข่าวสารข้อมูลกับชาวมลายูได้เท่ากับวัฒนธรรมภาษามลายูปัตตานี ตรงกันข้ามภาษามลายูปัตตานีให้แก่นสารที่สำคัญของ

อัตลักษณ์แก่เขามากกว่า ทั้งนี้มีเหตุผลหลายอย่างที่ทำให้ประชาชนที่นั่น ต้องการรักษาอัตลักษณ์ของตนเอง ไว้อย่างเหนียวแน่นกว่าชาวอีสาน เนื้อและได้ เช่น ความแตกต่างทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวิถีชีวิตจากประชาชนไทยในภาคกลางอย่างมาก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546: 6) ภายใต้กระบวนการพยายามครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรมภาษาไทยกลางของราชอาณาจักรไทยที่ส่งผลต่อการเลือนหายไปของวัฒนธรรมภาษาถิ่นอีสาน ภาษาถิ่นใต้ และภาษาคำเมืองดังกล่าวนี้ กระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองถือเป็นวัฒนธรรมย่อยภาษาถิ่นที่มีการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมย่อยที่ประสบความสำเร็จในแง่ของการสร้างคุณค่าให้กับวัฒนธรรมภาษาจนกระทั่งกลายเป็นภาษาที่สังคมยอมรับในฐานะภาษามาตรฐานของสังคมภาษาหนึ่ง นับเป็นกรณีศึกษากระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

กระบวนการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรมภาษาไทยกลางที่กระทำต่อวัฒนธรรมภาษาคำเมืองเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นควบคู่กับครอบครองความเป็นใหญ่ทางการเมืองอย่างเป็นระบบและมีกลยุทธ์ นับตั้งแต่ล้านนากลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2442 ราชอาณาจักรสยามสร้างวัฒนธรรมในอำนาจการปกครองเหนืออาณาจักรล้านนาผ่านการครอบครองอุดมการณ์วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุดมการณ์วัฒนธรรมภาษาไทยกลาง เนื่องจากความแตกต่างระหว่างภาษาก่อให้เกิดความอึดอัดและลำบากใจกับชนชั้นปกครองของราชอาณาจักรเป็นอย่างมากเมื่อข้าราชการจากส่วนกลางต้องทำหน้าที่พิจารณาตีความ (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 24) กระบวนการเริ่มจากการผลิตซ้ำเพื่อสร้างความเป็นอื่นที่ไม่ใช่พวกเรา (วัฒนธรรมภาษาไทยกลาง) ให้กับวัฒนธรรมคำเมือง และเปรียบเทียบให้วัฒนธรรมภาษาไทยกลางสูงกว่าวัฒนธรรมคำเมืองผ่านกลไกต่างๆ อาทิ ระบบการปกครอง ระบบการศึกษา ระบบศาสนา หรือระบบสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้ดูแลและผู้สื่อสารที่สำคัญของท้องถิ่น การจัดระบบเศรษฐกิจ ระบบภาษีอากร เข้าควบคุมถนน ไฟฟ้า โทรเลข โทรศัพท์ แม่น้ำ ป่าไม้ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติ ระบบวิทย์ การคมนาคมขนส่งทั้งหมด จัดระบบการศึกษา แต่งตั้งครูอาจารย์ทั่วประเทศ แต่งตั้งพระสงฆ์ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสขึ้นไปทั่วประเทศ ยกเลิกภาษาเขียนของท้องถิ่น และห้ามการใช้ภาษาท้องถิ่นในห้องเรียนและห้องประชุม ในด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณี แม้รัฐบาลกลางจะมีได้สั่งห้ามแต่มีการกล่าวขย่องศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของส่วนกลาง ประกอบกับการแต่งตั้งข้าราชการจากส่วนกลางไปทำงานในทุกจังหวัดและอำเภอ ตลอดจนตำบลและหมู่บ้าน การที่กลุ่มชนชั้นปกครองจากส่วนกลางซึ่งมีฐานะสูงกว่าเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในวัฒนธรรมไทย ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของส่วนกลางจึงถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่สูงส่งต้องยกย่องและปฏิบัติตามไปโดยปริยาย มีบันทึกว่าส่วนกลางที่เป็นกลุ่มคนใน

วัฒนธรรมไทยกลางถูกเหยียดหยามภาษาคำเมืองเป็นอย่างยิ่ง และยอมให้ใช้ภาษาคำเมืองได้ เฉพาะช่วงระยะผ่านเข้าสู่การรวมศูนย์อำนาจสู่ส่วนกลางเท่านั้น (Daniel McGilvary อ่างในธนสวรรค์ เจริญเมือง, 2544: 24)

กระบวนการผลิตซ้ำอุดมการณ์วัฒนธรรมไทยกลางดังกล่าวทำให้ขาดการสืบทอดภาษาล้านนา โดยเฉพาะการสืบทอดอักษรธรรมล้านนาอย่างสิ้นเชิง รัฐไม่เอาใจใส่ดูแลและส่งเสริมการสอนภาษาล้านนามีเพียงภายในวัด การใช้ภาษาเขียนเริ่มมีความสำคัญน้อยลง ในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมภาษาไทยกลางเริ่มขยายบทบาทมากขึ้น โดยผ่านระบบการศึกษา ส่งผลให้ภาษาล้านนา มีบทบาทลดลงจนแทบจะไม่มีผู้ใดสนใจ และเกิดสภาพที่เรียกว่า “ถูกกลืนทางวัฒนธรรม ถือเป็น การสูญเสียวัฒนธรรมทางภาษาอย่างสิ้นเชิงของอาณาจักรล้านนา” (มณี พะยอมยงค์, 2524: 38) “นักปราชญ์ทางการศึกษาของล้านนาไร้ความหมายไปสิ้น ผู้ใดรู้ความหมายและเข้าใจภาษาไทย กลางจะได้รับการยกย่อง ให้ยศ ให้ตำแหน่ง การศึกษาอักษรศาสตร์ล้านนาไทยจึงค่อยๆ เบาลง เหมือนไร้ร่าง” (สิงหะ วรรณสัย, 2518: 2) หากแต่สภาพการณ์ดังกล่าวไม่ได้ดำรงอยู่อย่างถาวร หลังจากการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรมภาษาไทยกลางที่ประสบความสำเร็จและทำให้วัฒนธรรมคำเมืองถูกกลืนทางวัฒนธรรม ด้วยบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ของล้านนาจึงทำให้เกิดกระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองขึ้น

กระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมืองเท่าที่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ปรากฏตั้งแต่พระราชยาพระนางเจ้าดารารัศมีทรงดำรงตำแหน่งเจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2429 เจ้านายและผู้รับใช้ในราชสำนักสยามรวมทั้งพระราชสวามีทรงเรียกเจ้าจอมจากล้านนาว่าเป็น ลาว ซึ่งแสดงการดูถูกในแง่ของชาติพันธุ์ที่ด้อยกว่า การต่อรองเพื่อรักษาคุณค่าของกลุ่มชาติพันธุ์ ในครั้งนั้นพระราชยาพระนางเจ้าดารารัศมีทรงใช้ภาษาคำเมืองในการสื่อสาร และให้ทุกคนใน ตำแหน่งแต่งกายแบบคนเมืองเป็นกิจวัตร (ปราณี ศิริธร อ่างในธนสวรรค์ เจริญเมือง, 2544: 25) และ หลังจากที่เสด็จกลับมาประทับที่เชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2457 ได้ทรงมีบทบาทสำคัญในการรื้อฟื้นและ ปรับปรุงการฟ้อนรำและงานฝีมือแบบล้านนาขึ้น (ธนสวรรค์ เจริญเมือง, 2536: 210) ซึ่งการ เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมดังกล่าวมีส่วนเชื่อมร้อยระหว่างวัฒนธรรมล้านนาและวัฒนธรรมไทยกลาง ให้วัฒนธรรมล้านนามีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมไทยกลางเพื่อให้วัฒนธรรมล้านนาได้รับการ ยอมรับในฐานะวัฒนธรรมที่ได้มาตรฐาน เป็นการริเริ่มให้คนในท้องถิ่นกลับมาตระหนักใน วัฒนธรรมของตนเอง ต่อมาคือนายไกรศรี นิมมานเหมินทร์ (พ.ศ. 2455-2535) ปัญญาชนท้องถิ่น เป็นอีกท่านหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมอัตลักษณ์ของล้านนา ด้วยคุณสมบัติของการเป็น ผู้ที่รอบรู้และสนใจด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น จึงได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์คนเมือง (ฉบับ ปฐมฤกษ์วันที่ 6 มกราคม 2496) เปิดคอลัมน์เขียนเป็นภาษาไทยแต่ใช้คำตามภาษาคำเมือง ริเริ่มการ

จัดเลี้ยงขันโตกและให้ผู้มาร่วมงานแต่งกายชุดพื้นเมืองในปลายปีเดียวกัน และในปีถัดมามีการ
 วรรณคดีให้คนเมืองสวมเสื้อหม้อห้อม เหล่านี้ส่งผลให้คนเมืองหันไปสวมชุดหม้อห้อมหรือเรียกว่า
 ชุดคนเมืองอย่างกว้างขวาง (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 64-65) นายไกรศรี นิมมานเหมินทร์เป็นนัก
 ชาตินิยมและยังเป็นนักท้องถิ่นนิยม ที่เห็นว่าเชียงใหม่ (ล้านนา) ดีกว่ากรุงเทพฯ (รัฐชาติไทย) ทุก
 ด้าน ตั้งแต่ภูมิประเทศ ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา อาหารการกิน เขาเห็นว่าภาษาล้านนาเป็น
 ภาษาไทยแท้ ส่วนภาษากรุงเทพฯ เป็นภาษาขอมและแขกผสมกัน (วิชา เศรษฐบุตร อ้างใน
 ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2544: 67) ด้วยมุมมองดังกล่าวประกอบกับการเป็นผู้ที่รอบรู้และสนใจ
 วัฒนธรรมล้านนาทำให้เกิดกระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมขึ้น

อย่างไรก็ตามการรื้อฟื้นและดัดแปลงวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งของพระราชชายาพระนางเจ้า
 คารารัศมีและนายไกรศรี นิมมานเหมินทร์ ดังกล่าวยังถือว่าเป็นความพยายามต่อรองอุดมการณ์
 วัฒนธรรมที่ส่งผลต่อผู้รับสารในระดับท้องถิ่น เฉพาะในกลุ่มชนชั้นปกครองหรือกลุ่มข้าราชการ
 จากรัฐชาติไทยบางส่วนเท่านั้น แต่การต่อรองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ที่ส่งผลต่อผู้รับสารใน
 วงกว้าง คือในช่วงปี พ.ศ. 2519-2522 จรัล มโนเพ็ชร และสุนทรี เวชานนท์ ได้ริเริ่มเพลงที่ใช้
 ภาษาถิ่นของล้านนาซึ่งเรียกโดยทั่วไปว่า “เพลงคำเมือง” และได้รับความนิยมจากผู้ฟังทั้งใน
 ภาคเหนือและทั่วประเทศ ระบบเทปเพลงและเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้เพลงคำเมืองได้รับความนิยม
 ชื่นชมทั้งในแง่ความไพเราะและเนื้อหาสาระ ส่งผลให้ศิลปินวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือที่เรียกว่า
 ภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับการยอมรับมากขึ้นจนนำไปสู่การกำหนดกฎหมายรัฐธรรมนูญในปี 2540
 และนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นรักษาวัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญาของตน (ชเนศวร์
 เจริญเมือง, 2547: 252-253) ปรากฏการณ์ดังกล่าวถือเป็นการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่
 ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง

ทั้งนี้ กระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จของเพลง
 โฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร เกิดจากความพยายามใช้ศักยภาพของสื่อเสียงเพลงที่ทำ
 หน้าที่ได้มากกว่าการให้ความบันเทิงของผู้ส่งสาร กล่าวคือ นอกจากความบันเทิงแล้วเพลงยัง
 สามารถใช้เป็นที่สื่อในการบรรยายอารมณ์ความรู้สึก รวมทั้งแสดงความรู้สึกต่อต้านสังคม
 ดังปรากฏเป็นตัวอย่าง อาทิ เพลงร็อกของเอลวิส (Elvis) และเดอะบิตเทิล (The Beatle) เคยแสดง
 การต่อต้านสังคมตะวันตกมาแล้ว เช่นเดียวกับเพลงเฮฟวีเมทัล (Heavy Metal) ในปัจจุบัน และ
 ขบวนการล่าสุดของวงการเพลงคือขบวนการของกลุ่มนิวเอจ (New Age) ที่บทเพลงของพวกเขา
 ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเท่านั้น หากแต่มุ่งเน้นการชำระจิตใจของผู้ฟัง และ
 นำไปสู่ความสงบสุขทางจิตใจเช่นเดียวกับการทำสมาธิของผู้นับถือศาสนา เช่น เพลงของจอร์จ
 วินสตัน (George Winston) หรือคิทาโร (Kitaro) ที่คนไทยรู้จักดี (กาญจนา แก้วเทพ อ้างในพิทยา

ว่องกุล, 2541: 168) เนื่องจากเพลงทำให้ภาษามีความสวยงามสามารถเข้าถึงผู้รับสารง่ายและมีพลังในการสื่อความหมายดังกล่าว เพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชรจึงสามารถปลุกคนเมืองจำนวนมากให้ตื่นขึ้น ให้คนเมืองภาคภูมิใจในความเป็นคนเมืองและพูดภาษาคำเมือง ไม่หลบๆ ซ่อนๆ หรือพูดคำเมืองเสียงเบาๆ ดังแต่ก่อนจรัล มโนเพ็ชรเป็นศิลปินคนเมืองที่โด่งดังระดับประเทศ บทเพลงของจรัล มโนเพ็ชรไม่เพียงแต่ปลุกคนเมืองให้ตื่น ปลุกศิลปินคนเมืองรุ่นเก่าที่สนใจเฉพาะเพลงภาษาไทยให้หันมาร้องเพลงคำเมือง หากยังได้เกิดศิลปินรุ่นใหม่ๆ มากมายที่ร้องเพลงโฟล์คของคำเมือง และได้เกิดคณะนักร้องดนตรีผลิตเพลงคำเมืองลูกทุ่งออกมามากมาย (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2546: 30)

สื่อเพลงของจรัล มโนเพ็ชร เป็นสื่อสารที่มีความสำคัญเพราะส่งผ่านความหมายต่างๆ ได้หลายยุคสมัย และส่งผ่านกลุ่มบุคคลได้หลากหลายกลุ่ม อีกทั้งสื่อสารได้ในวงกว้าง นอกจากนี้ด้วยลักษณะของเพลงโฟล์คของคำเมือง ที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งมีคุณสมบัติในการเข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นที่เป็นกลุ่มบุคคลสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น กับการรวมเอาคำเมืองและดนตรีพื้นเมืองซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อกระตุ้นความรู้สึกภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของกลุ่มโดยมองข้ามวัฒนธรรมไทย ส่งผลให้เพลงโฟล์คของ คำเมืองประสบความสำเร็จในการทำให้คนหันมาสนใจวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น ประกอบกับเพลงโฟล์คของคำเมืองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในสังคมทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของล้านนาเป็นอย่างมาก การสื่อสารผ่านเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชรจึงถือเป็นกลไกสำคัญที่ส่งผลให้วัฒนธรรมคำเมืองสามารถต่อรองวัฒนธรรมภาษาไทยกลางซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักของสังคมได้

การที่กระบวนการสื่อสารผ่านสื่อเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร สามารถทำให้วัฒนธรรมคำเมืองกลับมามีฐานะเทียบเท่ากับวัฒนธรรมภาษาไทยกลางหลังจากถูกรอบรองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์วัฒนธรรมดังกล่าว แม้บางมุมมองจะเป็นเพียงการประสบความสำเร็จของศิลปินที่นำเสนอบทเพลงตามรูปแบบสมัยนิยม ในทางทฤษฎีการครอบครองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ถือเป็นกระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรม เพื่อต่อรองให้วัฒนธรรมย่อยมีฐานะเทียบเท่ากับวัฒนธรรมหลักในสังคมที่ประสบผลสำเร็จ สามารถเป็นต้นแบบในการใช้สื่อเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมย่อยในสังคม ผู้ศึกษาจึงสนใจกระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมผ่านเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร ว่ามีกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์อย่างไร เนื้อหาสารที่ใช้การต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่ปรากฏในเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชรมีอะไรบ้าง และผู้รับสารโดยเฉพาะกลุ่มผู้สืบทอดเจตนารมณ์เพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชรนั้นมีการรับรู้และตระหนักถึงการต่อรองทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของจรัล มโนเพ็ชรหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้คำตอบของการศึกษาดังกล่าวจะ

เป็นแนวทางในการใช้สื่อสร้างอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมย่อยที่หลากหลายในรัฐชาติไทย เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพชนท้องถิ่นต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรื่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของวัฒนธรรมคำเมืองผ่านเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร

1.2.2 ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาการต่อรื่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่ปรากฏในเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร

1.2.3 ศึกษาการรับรู้ถึงการต่อรื่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมในเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร ของกลุ่มผู้สืบทอดเจตนารมณ์

1.3 ข้อยสันนิษฐานการวิจัย

กระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรื่องทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมืองผ่านเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร สามารถต่อรื่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมประสบผลสำเร็จได้ ด้วยคุณสมบัติของผู้ส่งสารที่มีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมคำเมืองและตระหนักในความสำคัญของการผลิตซ้ำอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมือง คุณสมบัติของสารที่สร้างคุณค่าให้กับวัฒนธรรมคำเมือง และคุณสมบัติของสื่อเพลงโฟล์กของคำเมืองที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกที่ได้รับความนิยมกับวัฒนธรรมล้านนา ทำให้ผู้รับสารถอดรหัสภาพของความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมคำเมืองในสารได้ตรงกับที่ผู้ส่งสารต้องการ

1.4 ขอบเขตและวิธีการวิจัย

ขอบเขตของการศึกษาคั้งนี้ คือ การศึกษาบทเพลงที่เผยแพร่ผ่านเทป ซีดี หรือวีซีดีของจรัล มโนเพ็ชร ในช่วง พ.ศ. 2520 จนถึง พ.ศ. 2541 จำนวน 17 ชุด โดยศึกษาจากบทเพลงที่จรัล มโนเพ็ชรเป็นผู้แต่งคำร้องจำนวน 52 เพลง และบทเพลงพื้นบ้านที่จรัล มโนเพ็ชร นำมาเรียบเรียงใหม่คำร้องใหม่จำนวน 4 เพลง รวมทั้งหมด 56 เพลง

1.5 นิยามศัพท์

การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการที่ความคิดหรือข่าวสารถูกส่งจากแหล่งสารไปยังผู้รับสารด้วยเจตนาที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความรู้ และพฤติกรรมบางประการของผู้รับสาร โดยผ่านสื่อหรือช่องทางการสื่อสารและมีจุดมุ่งหมายเพื่อต่อรื่องอุดมการณ์วัฒนธรรมคำเมือง

การต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรม หมายถึง การสร้างความหมายที่แตกต่าง ชัดแจ้ง และต่อสู้กันกับระบบวัฒนธรรมหลักของสังคม อันได้แก่ วัฒนธรรมภาษาไทยกลาง โดยใช้กลไกสถาบันสื่อมวลชนในการผลิตซ้ำอุดมการณ์

วัฒนธรรมคำเมือง หมายถึง วัฒนธรรมภาษาที่ใช้ในการสื่อสารความหมายระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมย่อยล้านนา วัฒนธรรมย่อยของกลุ่มประชากรที่เรียกตนเองว่าคนเมือง ในอาณานิคมที่เรียกว่าล้านนา ซึ่งเป็นดินแดนทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน ประกอบด้วย 8 จังหวัด คือ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา ทั้งวันภาษาซึ่งประกอบด้วยภาษาพูด (คำเมือง) ภาษาเขียน (ตัวเมือง) และอวัจนภาษาซึ่งประกอบด้วยภาษาท่าทาง และการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

เพลงโฟล์กของคำเมือง หมายถึง เพลงภาษาคำเมืองที่จรัล มโนเพ็ชร แต่งและขับร้องด้วยตนเอง และเพลงคำเมืองที่จรัล มโนเพ็ช นำเพลงพื้นเมืองมาเรียบเรียงใหม่ ซึ่งเป็นเพลงที่ผสมผสานระหว่างแนวดนตรีตะวันตกกับดนตรีพื้นบ้านและภาษาล้านนา

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ทราบถึงกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของวัฒนธรรมคำเมืองผ่านเพลงโฟล์กของคำเมืองของ จรัล มโนเพ็ชร

1.5.2 ทราบถึงเนื้อหาการต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่ปรากฏในเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร

1.5.3 ทราบถึงการรับรู้และตระหนักถึงการต่อช่องทางอุดมการณ์วัฒนธรรมของผู้สืบทอดเจตนารมณ์เพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร

1.5.4 เพื่อเป็นแนวทางในการสื่อสารเพื่อต่อรองความเป็นใหญ่ทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมภาษาถิ่นอื่นๆ ต่อไป